

Έκθεση

Εικόνες Μηνά εκ Μυριανθούσης και χειρόγραφα από τον Πεδουλά

(15ος & 17ος αιώνας)

Συνδιοργανωτές:
Πολιτιστικό Ίδρυμα Τραπεζίης Κύπρου, Ιερά Μητρόπολις Μόρφου

Συμμετέχοντες:
Ελληνορθόδοξο Πατριαρχείο Ιεροσολύμων
Ιερά Μητρόπολις Κύκκου & Τηλλυρίας
Μουσείο Μονής Κύκκου
Βυζαντινό Μουσείο Ιδρύματος Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ΄
Βυζαντινό Μουσείο Πεδουλά
Ιερός Ναός Παναγίας Ιαματικής, Λεμίθου
Ιερός Ναός Παναγίας Ελεούσης, Κοράκου

Επιμελητής έκθεσης: Δρ Χριστόδουλος Χατζηχριστοδούλου
Φωτογραφίες εξωφύλλου: Αρχάγγελος Μιχαήλ, γύρω στο 1474 (αρ. κατ. 2) &
χειρόγραφο φύλλο από Ψαλτήριο, 1472 (αρ. κατ. 8).

ISBN 978-9963-42-957-8

8 - 15 Ιουνίου 2015

Έκθεση

Εικόνες Μηνά εκ Μυριανθούσης και χειρόγραφα από τον Πεδουλά

(15ος & 17ος αιώνας)

Ώρες επισκέψεων: καθημερινά 10:00-19:00

Αίθουσα Ανδρέας Πατσαλίδης

Πολιτιστικό Ίδρυμα Τραπέζης Κύπρου

Φανερωμένης 86-90, Λευκωσία

Η έκθεση «Εικόνες Μηνά εκ Μυριανθούσης και χειρόγραφα από τον Πεδουλά (15ος & 17ος αιώνες)» περιλαμβάνει τέσσερις αυθεντικές φορητές εικόνες και ένα φωτογραφικό αντίγραφο (εικόνα Παναγίας Ελεούσης από τη Λεμίθου) του αγιογράφου Μηνά από τη Μυριανθούσα, τη σημερινή Μαραθάσα, ο οποίος το 1474 ιστόρησε με αγιογραφίες τον ναό του Αρχαγγέλου στον Πεδουλά. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι είναι η πρώτη φορά που γίνεται ειδική έκθεση για τον ζωγράφο Μηνά.

Στον ζωγράφο Μηνά αποδίδονται η αγιογράφιση του Ιερού Βήματος του ναού του Τιμίου Σταυρού του Αγιασμάτι στην Πλατανιστάσα και εικόνες σε διάφορες εκκλησίες της Κύπρου. Δύο από τις εικόνες που παρουσιάζονται στην έκθεση, της Παναγίας και του Αρχαγγέλου

Μιχαήλ, προέρχονται από τον ναό του Αρχαγγέλου στον Πεδουλά και φυλάσσονται στο Βυζαντινό Μουσείο Πεδουλά, ενώ άλλη μία εικόνα με τον Αρχάγγελο Μιχαήλ προέρχεται από τον ναό της Παναγίας Ελεούσης στην Κοράκου και άλλη με την Παναγία Παντάνασσα προέρχεται από την κατεχόμενη, τέλος, Μονή του Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου στον Κουτσοβέντη και εκτίθεται σήμερα στο Βυζαντινό Μουσείο του Ιδρύματος Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ' στη Λευκωσία.

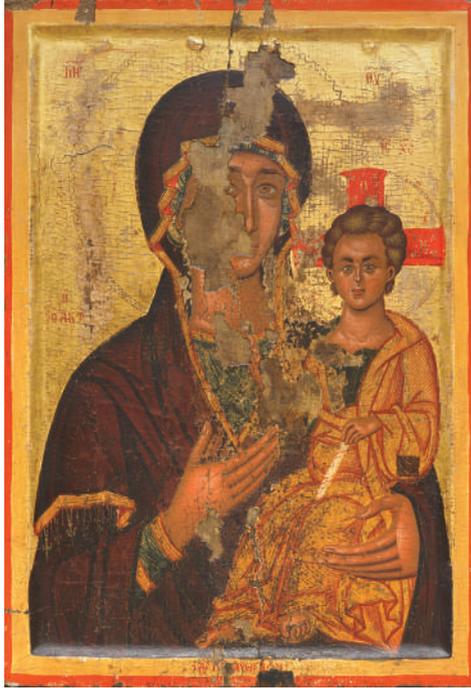
Ο ζωγράφος Μηνάς είναι ένας τοπικός καλλιτέχνης, που τροφοδοτείται ζωγραφικά από την περιρρέουσα κυπριακή πραγματικότητα και ό,τι φθάνει σε αυτή από το εξωτερικό, το οποίο προσπαθεί να αφομοιώσει και να το αποδώσει με το δικό του καλλιτεχνικό αισθητήριο. Τα παραδοσιακά βυζαντινά στοιχεία υπερτερούν στο έργο του, εντάσσοντάς το στην απλοποιημένη επαρχιακή παλαιολόγια τέχνη.

Στην έκθεση παρουσιάζονται επίσης σπαράγματα χειρογράφου Μηναιού Μαρτίου του 15ου αιώνα από τον Πεδουλά και για πρώτη φορά ένα εικονογραφημένο μεταβυζαντινό προσκυνητάριο των Αγίων Τόπων του έτους 1658 από το ίδιο χωριό, το οποίο ανήκει σήμερα στο Μουσείο της Ιεράς Μονής Κύκκου. Εκτίθενται ακόμη φωτογραφίες του χειρόγραφου Ψαλτηρίου 111 της Πατριαρχικής Βιβλιοθήκης των Ιεροσολύμων, οι οποίες παραχωρήθηκαν για τους σκοπούς της έκθεσης από το Πατριαρχείο Ιεροσολύμων. Το Ψαλτήριο γράφτηκε στη Μονή του Κύκκου για το ναό του Αρχαγγέλου Μιχαήλ στον Πεδουλά κατόπιν παραγγελίας του κτήτορα του ναού ιερέως Βασιλείου Χάμαδου.

Εκτίθενται ακόμη οι Οδηγοί των ναών της Παναγίας στον Μουτουλλά και του Αρχαγγέλου στον Πεδουλά, φωτογραφίες με τις αναθηματικές παραστάσεις των δωρητών των ναών αυτών (1280 και 1474 αντίστοιχα), αντιπροσωπευτικά αρχιτεκτονικά σχέδια, κατόψεις και τομές των ναών αυτών, στα οποία σημειώνεται ο τοιχογραφικός διάκοσμος. Τα σχέδια έγιναν από τον Αρχιτέκτονα Διομήδη Μυριανθέα. Και οι δύο ναοί ανήκουν στην Παγκόσμια Πολιτιστική Κληρονομιά (UNESCO).

Η έκθεση αυτή αποτελεί μια συμβολή στη μελέτη της καλλιτεχνικής παραγωγής στην περιοχή της Μαραθάσας.

ΕΚΘΕΜΑΤΑ:

1. Παναγία Οδηγήτρια, γύρω στο 1474

86x53,6x3,5 εκ.

Ναός του Αρχαγγέλου Μιχαήλ, Πεδουλάς.

Τώρα στο Βυζαντινό Μουσείο Πεδουλά (Κ34 ΜΟΥ-Ε012)

Από τα ενυπόγραφα έργα του ζωγράφου Μηνά εκ Μυριανθούσης είναι η εικόνα της βρεφοκρατούσας Παναγίας Οδηγήτριας. Στην αρχική της μορφή η εικόνα έφερε κοντάρι λιτανείας. Χρονολογικά υπολογίζουμε ότι φιλοτεχνήθηκε γύρω στα 1474, χρονιά κατά την οποία ο ζωγράφος Μηνάς ολοκλήρωσε την αγιογράφιση του ναού του Αρχαγγέλου Μιχαήλ. Χορηγός του έργου πρέπει να υπήρξε ο ιερέας Βασίλειος Χάμαδος, ο οποίος απ' όσα γνωρίζουμε κάλυψε τα έξοδα ευπρεπισμού του ναού.

Κάτω στο μέσο του πλαισίου της εικόνας σε κίτρινο βάθος διασώζεται με ερυθρά κεφαλαία γράμματα η υπογραφή του ζωγράφου: «ΔΙΑ ΧΕΙΡΟΣ Μ[ΗΝ]Α ΖΩΓΡΑΦΟΥ».

Το έργο έχει υποστεί έντονες φθορές. Σε αρκετά σημεία είναι εμφανής η εγχάρρακτη αποτύπωση του σχεδίου πάνω στη γύψινη προετοιμασία.

Η Παναγία εικονίζεται από τη μέση και πάνω μετωπική να κρατεί στην αριστερή της αγκάλη τον Χριστό. Αυτός ευλογεί με το ανασηκωμένο δεξί χέρι και στηρίζει στο αριστερό του γόνατο κλειστό ειλητάριο με ερυθρή μήρινθο. Και οι δύο παριστάνονται ευθυτενείς, προσβλέποντες τον θεατή. Τα πρόσωπα και τα γυμνά μέρη του σώματος πλάθονται με ανοικτό φαιό χρωματισμό. Ερυθρά φώτα απλώνονται στα μάγουλα, το πιγούνι και στο μέτωπο.

Στυλιανός Περδίκης

2. Αρχάγγελος Μιχαήλ, γύρω στο 1474

80x56x3 εκ.

Ναός του Αρχαγγέλου Μιχαήλ, Πεδουλάς.
Τώρα στο Βυζαντινό Μουσείο Πεδουλά (Κ34-ΜΟΥ011)

Η εικόνα του Αρχαγγέλου Μιχαήλ είναι ζωγραφισμένη με τη μέθοδο της αυγοτέμπερας σε μονοκόμματη σανίδα. Η εικόνα στην αρχική της μορφή έφερε κοντάρι λιτανείας. Αν και δεν έχει υπογραφή ζωγράφου θεωρείται βέβαιο ότι είναι έργο του Μηνά εκ Μυριανθούσης, γιατί τεχνοτροπικά έχει όλα τα γνωρίσματα της δουλειάς του. Επί πλέον προέρχεται από το ναό του Αρχαγγέλου Μιχαήλ στον Πεδουλά, όπου γνωρίζουμε ότι εργάστηκε ο Μηνάς στην εντοίχια ζωγραφική αλλά και σε εικόνες, όπως αυτή της Παναγίας, η οποία φέρει την υπογραφή του. Χρονολογικά τοποθετείται γύρω στα 1474, έτος κατά το οποίο ολοκλήρωσε τις τοιχογραφίες στο ναό του Αρχαγγέλου.

Ο Αρχάγγελος εικονίζεται σε χρυσό βάθος, μετωπικός, από τη μέση και πάνω. Στο αναδιπλούμενο προς το στήθος δεξί του χέρι κρατεί κηρύκειο. Σε δίσκο, που φέρει στο αριστερό του χέρι, στην κάτω δεξιά γωνιά, εικονίζεται σε γκριζομέλανη απόχρωση σε προτομή ο Χριστός Εμμανουήλ. Ο Αρχιστράτηγος φορεί ανοικτόχρωμο ερυθρό χιτώνα με διπλά πράσινα σημεία. Διάλιθος λώρος τοποθετείται κάθετα και σε χιαστί διάταξη στο σώμα του. Πλούσια και καλοκτενισμένη δίδεται η φαιόχρωμη κόμη. Λευκή ταινία πλέκεται στα μαλλιά, ενώ οι άκριές της ανεμίζουν στο πλάι.

Χρυσόγραφα φώτα τονίζουν τις λεπτομέρειες στις φαιόχρωμες φτερούγες. Ροδίζον χρωματισμός τονίζει το σάρκωμα στα μάγουλα, το μέτωπο, τον λαιμό και το πηγούνι.

Διπλή εγχάρακτη γραμμή ορίζει το περίγραμμα του φωτοστεφάνου. Με λευκά κεφαλαία γράμματα μέσα σε μελανά ορθογώνια διάχωρα στις πάνω γωνίες δηλώνεται η ταυτότητα του εικονιζόμενου «Ο ΑΡΧ(ΩΝ) ΜΙΧΑΗΛ».

Στυλιανός Περδίκης

3. Αρχάγγελος Μιχαήλ, γ' τέταρτο 15ου αι.

96,5x69,3 εκ.

Ναός Παναγίας Ελεούσης, Κοράκου (Κ204-Ε89)

Η εικόνα έχει υποστεί εκτεταμένες φθορές. Ο Αρχάγγελος Μιχαήλ παριστάνεται σε προτομή, μετωπικός με χαμηλωμένες τις φτερούγες του σε βάθος από ώχρα. Φορεί ερυθρό χιτώνα με χρυσές λιθοκόσμητες επωμίδες και χρυσοποίκιλτο λώρο σταυροειδώς περασμένο στο σώμα του. Με το δεξί χέρι κρατά ράβδο στην απόληξη της οποίας υπάρχει επιγραφή με τη λέξη «ΑΓΙΟΣ», τρεις φορές, η οποία προέρχεται από τον τρισάγιο ύμνο. Στο αριστερό χέρι φέρει δίσκο με την προτομή του Χριστού Εμμανουήλ σε γκριζογραφία. Τα κοντά σχετικά μαλλιά του είναι καλοχτενισμένα και μέσα από αυτά περνά λευκή κορδέλα. Το βαθυκύανο φωτοστέφανό του διακοσμείται με ελισσόμενους καστανέρυθρους βλαστούς και κόκκινα άνθη.

Παρόλο που η εικόνα είναι ανυπόγραφη, με βάση τα τεχνοτροπικά και εικονογραφικά στοιχεία της μπορεί να αποδοθεί στον ζωγράφο Μηνά εκ Μυριανθούσης. Ο Μηνάς, ο οποίος είχε αγιογραφήσει το 1474 την εκκλησία του Αρχαγγέλου Μιχαήλ στον Πεδουλά, απεικόνισε δύο φορές τον Αρχάγγελο σε τοιχογραφίες και μία σε εικόνα με σχεδόν πανομοιότυπο τρόπο, όπως στην εικόνα από την Κοράκου. Με ερυθρά κεφαλαία γράμματα εκατέρωθεν του φωτοστεφάνου δηλώνεται η ταυτότητα του εικονιζόμενου «Ο ΑΡΧΩΝ - ΜΙΧΑΗΛ».

Χριστόδουλος Χατζηχριστοδούλου

4. Παναγία η Παντάνασσα, γ' τέταρτο 15ου αι.

104,7x72 εκ.

Από το Καθολικό της Μονής Αγίου Ιωάννη Χρυσοστόμου, Κουτσοβέντης. Τώρα στο Βυζαντινό Μουσείο Ιδρύματος Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', Λευκωσία (ΒΜΙΑΜ. 104)

Η εικόνα απεικονίζει τη Θεοτόκο στον τύπο της αριστεροκρατούσας Οδηγήτριας, εικονογραφικό τύπο που συνδέεται με το παλλάδιο της Μονής των Οδηγών στην Κωνσταντινούπολη, 5ος αι. μ.Χ.

Η Παναγία με το δεξί της χέρι υψωμένο μπροστά στο στήθος της σε στάση δέησης, παρουσιάζει τον Υιό της κοιτάζοντας προς τον θεατή. Φορεί σκούρο καφέ μαφόριον κοσμημένο με χρυσοκονδυλιές, το οποίο καλύπτει το κεφάλι και τους ώμους. Το μαφόριο κοσμείται στο δεξιό χέρι με χρυσή ταινία και κρόσσια, στην οποία αναγράφεται η επιγραφή: «ΜΗΝΑΣ ΙΚΤΩΡΙΣΕ», η οποία αποκαλύπτει τον καλλιτέχνη του έργου, τον Μηνά εκ Μυριανθούσης. Χρυσή ταινία κοσμεί επίσης τα κράσπεδα του μαφορίου, ενώ με ώχρα είναι ζωγραφισμένα στο κεκρύφαλο και στους ώμους τα άστρα της παρθενίας της Θεοτόκου.

Ο Χριστός εικονίζεται ως μικρό αγόρι να ευλογεί με το δεξί Του χέρι απλωμένο έμπροσθεν της Μητέρας Του, ενώ με το αριστερό κρατά κλειστό, λευκό ειλητάριο. Φορεί πορτοκαλόχρωμο ιμάτιο κατάκοσμο με χρυσοκονδυλιές και αφήνει ακάλυπτο τον δεξί ώμο ως το ύψος του στήθους, αφήνοντας να διαφανεί ο γαλάζιος χιτώνας και το χρυσό σημείο που κοσμεί τον δεξιό βραχιονά Του. Οι φωτοστέφανοι της Θεοτόκου και του Χριστού φέρουν στικτό οδοντωτό περίγραμμα· στον φωτοστέφανο του Ιησού αναγράφεται με κιννάβαρι: «Ο ΩΝ».

Η εικόνα παρουσιάζει μεγάλη φθορά με πτώση της ζωγραφικής επιφάνειας στο κάτω μέρος της εικόνας, η οποία προκλήθηκε από κάψιμο. Φέρει πλαίσιο το οποίο αποτελείται από στενά σανίδια τα οποία φέρουν επιχρύσωση, όπως και το βάθος της εικόνας.

Η εικόνα παρουσιάζει πολλές τεχνοτροπικές και εικονογραφικές ομοιότητες με τις τοιχογραφίες του ίδιου ζωγράφου στον Αρχάγγελο Μιχαήλ στον Πεδουλά (1474) και συγκεκριμένα με τη μορφή του Αρχαγγέλου Μιχαήλ ως προς την απόδοση της μορφής του Ιησού με το χαρακτηριστικά «μυτερό» πηγούνι.

Ιωάννης Α. Ηλιάδης

5. Παναγία Ελεούσα, γ' τέταρτο 15ου αι.

(στην έκθεση παρουσιάζεται φωτογραφία της εικόνας)

87x68 εκ.

Ναός Παναγίας Ιαματικής, Λεμίθου

Η εικόνα της Παναγίας Ελεούσης, είναι ανυπόγραφη και αχρονολόγητη. Η εικόνα έφερε κοντάρι, το οποίο αφαιρέθηκε για να τοποθετηθεί στο εικονοστάσι.

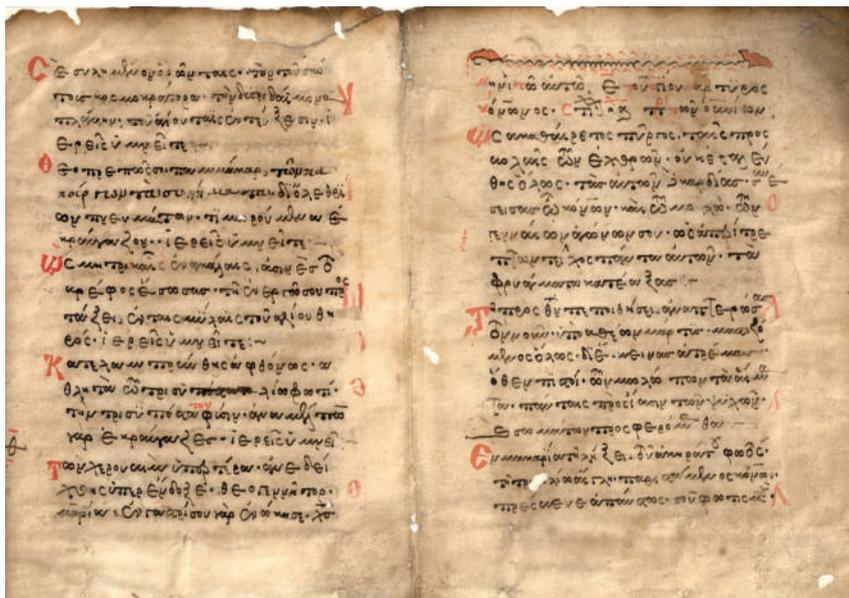
Η Παναγία εικονίζεται στον εικονογραφικό τύπο της Οδηγήτριας. Σκύβει ελαφρά το κεφάλι της στον ευθυτενή, καθισμένο στην αγκαλιά της Χριστό. Η κεφαλή και το σώμα της καλύπτονται από το μαφόριο. Ο Χριστός σταυρώνει τα πόδια ως υπόμνηση του θείου Πάθους. Χαρακτηριστικός είναι ο φυσιοκρατικός τρόπος απόδοσης του πηγουνιού και της παρειάς του Χριστού, πιθανή επίδραση της δυτικής τέχνης στο νησί όπως λ.χ. ο άγγελος σε τοιχογραφία από τη Λετύμπου, του δεύτερου μισού του 15ου αιώνα.

Ο Χριστός φορεί λευκό χιτώνα και χρυσό ιμάτιο τυλιγμένο στα πόδια και τη μέση. Ο χιτώνας φέρει διάκοσμο, του οποίου παραλλαγές απαντούν σε τοιχογραφίες και εικόνες όπως λ.χ. από τον Αρχάγγελο Μιχαήλ στον Πεδουλά που ιστόρησε ο ζωγράφος Μηνάς εκ Μυριανθούσης. Ο ερυθρός σταυρός στο φωτοστέφανό του Χριστού απαντά συχνά σε εικόνες του β' μισού του 15ου αιώνα στην Κύπρο.

Με βάση τα τεχνοτροπικά στοιχεία της, η εικόνα μπορεί να αποδοθεί στον ζωγράφο Μηνά, ο οποίος το 1474 ιστόρησε τις τοιχογραφίες στον ναό του Αρχαγγέλου Μιχαήλ στον Πεδουλά.

Το 1798 ζωγράφος και χαράκτης Ιωάννης Κορνάρος από την Κρήτη (δράση στην Κύπρο π. 1789-1812) κατασκεύασε περίτεχνο αργυρεπίχρυσο κάλυμμα, το οποίο προσηλώθηκε στην εικόνα.

Χριστόδουλος Χατζηχριστοδούλου

6. Σπάραγμα χειρογράφου Μηνάιου μηνός Μαρτίου, 15ος αιώνας

8 χάρτινα φύλλα (4 δίφυλλα),
διαστάσεων περ. 210x155 χλστ.

Ναός Τιμίου Σταυρού, Πεδουλάς.

Τώρα στην Ιερά Μητρόπολη Μόρφου, Ευρύχου

Τα τέσσερα αυτά δίφυλλα αποτελούν μέρος σπαράγματος χειρογράφου, αποτελούμενο από 18 συνολικά φύλλα, που είχαν χρησιμοποιηθεί στη στάχωση παλαιτύπων του ναού του Τιμίου Σταυρού του χωριού Πεδουλάς. Η χρήση αυτή των χειρογράφων στη στάχωση μεταγενεστερών χειρογράφων ή παλαιτύπων ήταν συνήθης ήδη από τη βυζαντινή περίοδο. Τα παρόντα φύλλα -όπως και άλλα χειρόγραφα σπαράγματα- αποκολλήθηκαν και συντηρήθηκαν κατά τη συντήρηση των εν λόγω παλαιτύπων κατά το έτος 1999, με τη μέριμνα της Ιεράς Μητροπόλεως Μόρφου και τη χορηγία του Ιδρύματος Αναστάσιος Γ. Λεβέντης.

Τα φύλλα αυτά προέρχονται από ένα χειρόγραφο Μηναιό του μηνός Μαρτίου, που γράφτηκε κατά τον 15ο αιώνα -πιθανότατα στην Κύπρο-, και περιλαμβάνει τις καθημέραν Ακολουθίες των αγίων κ.λπ. εορτών του μήνα. Από τα σωζόμενα φύλλα συμπεραίνεται ότι για τη γραφή του Μηναιού αυτού εργάστηκαν τουλάχιστον 3 γραφείς. Οι κωδικογράφοι χρησιμοποιούν μαύρο (ή σκούρο καφέ), καθώς και ερυθρό μελάνι, και γράφουν σε μία στήλη το κείμενο.

Τα εκτιθέμενα φύλλα προέρχονται από την γραφίδα ενός γραφέα. Εκτός των απλών ερυθρογράφων πρωτογραμμμάτων, κοσμούνται στην αρχή της κάθε Ακολουθίας με απλό γραμμικό δίχρωμο επίτιτλο, με βελόσχημη κατάληξη στα δύο του άκρα.

Δεν μπορούμε να καθορίσουμε με βεβαιότητα κατά πόσον το χειρόγραφο ανήκε εξ αρχής σε ναό στον Πεδουλά ή προέρχεται από αλλού.

Αρχιμανδρίτης Φώτιος Ιωακείμ

7. Δανιήλ μοναχού, Προσκυνητάρι Αγίων Τόπων, 1658

Αποτελείται από 48 χάρτινα φύλλα, διαστάσεων 153x105 χλστ.

Από τον Πεδουλά. Τώρα στο Μουσείο Μονής Κύκκου (P62)

Πόθος κάθε ορθοδόξου Χριστιανού κατά τους ύστερους χρόνους της Τουρκοκρατίας (18ος-19ος αιώνας) ήταν το προσκύνημα στους Αγίους Τόπους. Όσοι κατόρθωναν να πραγματοποιήσουν το όνειρο αυτό προσλάμβαναν τον τιμητικό τίτλο του Χατζή (προσκυνητή). Ελάχιστοι όμως πιστοί είχαν την οικονομική ευχέρεια, στοιχείο που ήταν το βασικότερο προαπαιτούμενο για το μεγάλο προσκύνημα. Γι' αυτούς τους επισκέπτες γράφονταν και κυκλοφορούσαν τα προσκυνητάρια των Αγίων Τόπων.

Ήταν κάτι σαν τους σημερινούς έντυπους ή ηλεκτρονικούς ταξιδιωτικούς οδηγούς, οι οποίοι κατατοπίζουν τον επισκέπτη σχετικά με το πού θα πάει και τι θα δει.

Μπορεί οι Χριστιανοί να συνέρρεαν κατά εκατοντάδες στους Αγίους Τόπους, αλλά από αυτούς ελάχιστοι ήταν εγγράμματοι, οι οποίοι γνώριζαν τουλάχιστον ανάγνωση. Στο επιλεγμένο αυτό εγγράμματο κοινό που ανήκε στην άρχουσα τάξη της εποχής απευθύνονταν τα βιβλία με περιγραφές των Αγίων Τόπων.

Το παρουσιαζόμενο για πρώτη φορά προσκυνητάρι του Μουσείου Κύκκου είναι ακέφαλο. Κάθε σελίδα φέρει 12 σειρές κείμενο γραμμένο με μαύρο μελάνι. Περιορισμένη χρήση κόκκινου χρώματος γίνεται στις επικεφαλίδες και στους αριθμούς. Η γλώσσα του κειμένου είναι η δημοτική της Τουρκοκρατίας σε κατατοπιστικό, στρωτό και καλογραμμένο κείμενο. Εξαιρετική καλλιγραφημένη και ευδιάκριτη είναι η γραφή, χαρακτηριστική του προηγούμενου αιώνα (16ου).

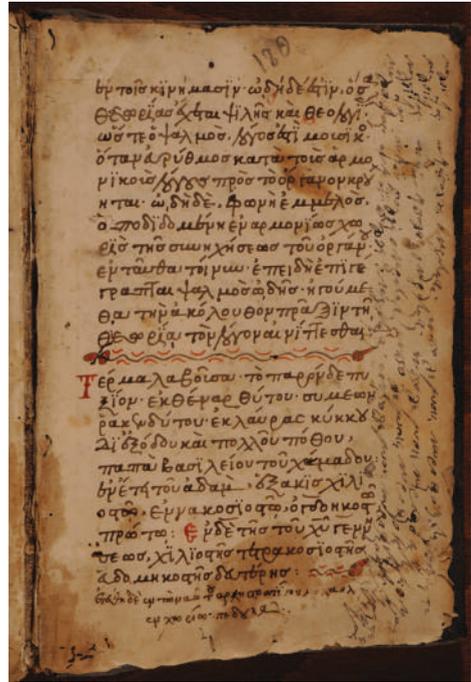
Ανάμεσα στο κείμενο, σε όχι σταθερή διάταξη, παρεμβάλλεται μικρογραφική εικονογράφηση σε διάφορα μεγέθη. Παρουσιάζονται κυρίως αρχιτεκτονήματα (εκκλησιαστικά και κοσμικά) φυσικοί χώροι (βουνά, σπήλαια, πηγές, λίμνες). Απουσιάζουν τελείως οι αφηγηματικές σκηνές, οι άνθρωποι και τα ζώα.

Το κείμενο, μετά από σύντομη εισαγωγή, περιγράφει την Ιερουσαλήμ και τα μνημεία της. Αυτό καταλαμβάνει τη μεγαλύτερη έκταση του βιβλίου. Ακολουθούν τα μνημεία και οι χώροι έξω από την Αγία Πόλη. Καταλήγει στην Ιόπη, από το λιμάνι της οποίας οι προσκυνητές επιβιβάζονταν σε καράβια για το ταξίδι της επιστροφής.

Μετά το τέλος της ταξιδιωτικής περιγραφής, στον κολοφώνα του χειρογράφου, σε 22 ιαμβικούς στίχους με ηθοπλαστικό χαρακτήρα αναφέρεται ότι το χειρόγραφο ολοκληρώθηκε στις 28 Μαΐου 1658 από τον γραφέα Δανιήλ, ο οποίος δηλώνεται ως μοναχός στη Λαύρα του Αγίου Σάββα στην Παλαιστίνη.

Μέχρι σήμερα είναι γνωστά ή αποδίδονται στον καλλιγράφο Δανιήλ τέσσερα άλλα προσκυνητάρια. Το παρουσιαζόμενο χειρόγραφο του μουσείου Κύκκου χρονολογικά είναι το αρχαιότερο και φέρει το μεγαλύτερο αριθμό μικρογραφιών (συνολικά 64).

Στυλιανός Περδίκης

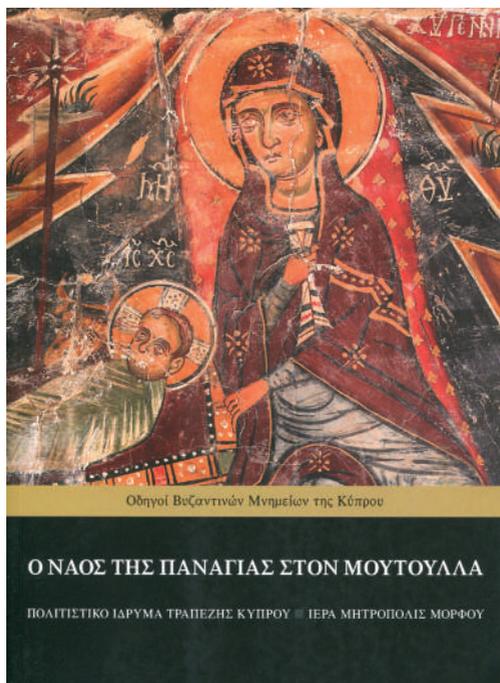

8. Ψαλτήριο, 1472

(στην έκθεση παρουσιάζονται φωτογραφίες με φύλλα του χειρογράφου)
Αποτελείται από 180 χάρτινα φύλλα, διαστάσεων 265x184 χλστ.
Ναός Αρχαγγέλου Μιχαήλ, Πεδουλάς.
Τώρα στο Ελληνορθόδοξο Πατριαρχείο Ιεροσολύμων (Αριθμός 111)

Στα 1472 στο μοναστήρι της Παναγίας του Κύκκου, που δεν απέχει πολύ από τον Πεδουλά, ο μοναχός Συμεών ολοκλήρωσε την αντιγραφή χειρογράφου Ψαλτηρίου, τα έξοδα του οποίου κάλυψε εξ ολοκλήρου ο ιερέας Βασίλειος Χάμαδος. Το Ψαλτήρι αυτό σύμφωνα με άλλη επιγραφή που διασώζει τοποθετήθηκε στον ναό του Αρχαγγέλου Μιχαήλ στο χωριό Πεδουλάς.

Στυλιανός Περδίκης

9. Στυλιανός Περδίκης, Διομήδης Μυριανθεύς,
Ο ναός της Παναγίας στον Μουτουλλά,
Πολιτιστικό Ίδρυμα Τραπεζής Κύπρου, Ιερά Μητρόπολις Μόρφου
σε συνεργασία με το Τμήμα Αρχαιοτήτων,
Λευκωσία 2009

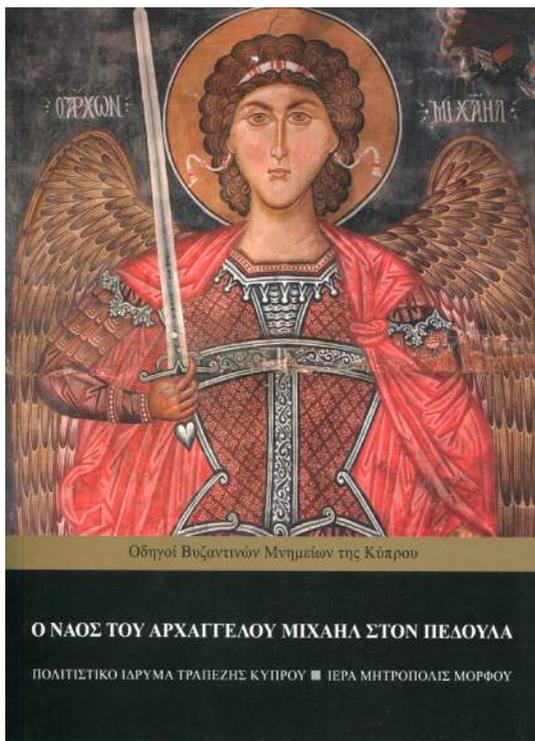
Μέσα από τις σελίδες του οδηγού γίνεται αναδρομή στην ιστορία, στην αρχιτεκτονική και στην τέχνη του αξιόλογου αυτού ναού, ο οποίος χρονολογείται στον 13ο αιώνα. Οι σελίδες διανθίζονται με έγχρωμες και ασπρόμαυρες φωτογραφίες και σχέδια.

Χριστόδουλος Χατζηχριστοδούλου

**10. Διομήδης Μυριανθεύς,
Αρχιτεκτονικά σχέδια ναού Παναγίας στον Μουτουλλά**

Πρόκειται για αντιπροσωπευτικά σχέδια, τα οποία συνοδεύουν τα κείμενα του οδηγού.

Χριστόδουλος Χατζηχριστοδούλου

**11. Στυλιανός Περδίκης,
Ο ναός του Αρχαγγέλου Μιχαήλ στον Πεδουλλά,**
Πολιτιστικό Ϊδρυμα Τραπεζής Κύπρου, Ιερά Μητρόπολις Μόρφου σε
συνεργασία με το Τμήμα Αρχαιοτήτων, Λευκωσία 2014

Στον οδηγό γίνεται εκτενής αναφορά στην αρχιτεκτονική, στο εικονοστάσιο, στο εικονογραφικό πρόγραμμα και στις εικόνες του σημαντικού αυτού μνημείου που χρονολογείται στον 15ο αιώνα. Οι σελίδες διανθίζονται με έγχρωμες και ασπρόμαυρες φωτογραφίες και σχέδια.

Χριστόδουλος Χατζηχριστοδούλου

12. Διομήδης Μυριανθεύς,
Αρχιτεκτονικά σχέδια ναού Αρχαγγέλου Μιχαήλ στον Πεδουλά

Πρόκειται για αντιπροσωπευτικά σχέδια, τα οποία συνοδεύουν τα κείμενα του οδηγού.

Χριστόδουλος Χατζηχριστοδούλου

Επιλεγμένη Βιβλιογραφία

Πακόβλεβιτς Α., «Το Κυκκώτικο Ψαλτήριο του έτους 1472 της Πατριαρχικής Βιβλιοθήκης των Ιεροσολύμων», *Επετηρίς Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου* 2, Λευκωσία 1993, 187-204.

Παπαγεωργίου Α., *Εικόνες της Κύπρου*, Λευκωσία 1991.

Περδίκης Στ., *Ο ναός της Παναγίας στον Μουτουλλά*, Πολιτιστικό Ίδρυμα Τραπέζης Κύπρου, Ιερά Μητρόπολις Μόρφου σε συνεργασία με το Τμήμα Αρχαιοτήτων, Λευκωσία 2009.

Περδίκης Στ., *Ο ναός του Αρχαγγέλου Μιχαήλ στον Πεδουλά*, Πολιτιστικό Ίδρυμα Τραπέζης Κύπρου, Ιερά Μητρόπολις Μόρφου σε συνεργασία με το Τμήμα Αρχαιοτήτων, Λευκωσία 2014.

Χατζηχριστοδούλου Χρ., λήμμα «Αρχάγγελος Μιχαήλ, γύρω στο 1474», Λ. Μιχαηλίδου (επιμ.), *Ιερά Μητρόπολις Μόρφου. 2000 χρόνια Τέχνης και Αγιότητας*, Λευκωσία 2000, 286-287.

Χατζηχριστοδούλου Χρ., «Η εικόνα της Παναγίας της Ιαματικής στη Λεμίθου. Συμβολή στη μελέτη της μεταβυζαντινής ζωγραφικής της Κύπρου», *Τριακοστό Συμπόσιο Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης. Πρόγραμμα και περιλήψεις εισηγήσεων και ανακοινώσεων*, Αθήνα, 14,15 και 16 Μαΐου 2010, Αθήνα 2010, 112-113.

Ευχαριστίες οφείλονται στους:

Μακαριώτατο Πατριάρχη Ιεροσολύμων κ.κ. Θεόφιλο
Πανιερώτατο Μητροπολίτη Κύκκου και Τηλλυρίας κ. Νικηφόρο
Πανιερώτατο Μητροπολίτη Βόστρων και Έξαρχο του Παναγίου Τάφου
στην Κύπρο κ. Τιμόθεο
Αρχιμανδρίτη Φώτιο Ιωακείμ, Ιερά Μητρόπολις Μόρφου
Αιδ. Πρωτ. Δημήτριο Δημοσθένους, Χοράρχη Βυζαντινού Χορού
«Ιωάννης ο Δαμασκηνός»
π. Ιωάννη Μαυρή, Εφημέριο ναού Παναγίας, Λεμίθου
π. Ανδρέα Φιλίππου, Εφημέριο ναού Παναγίας, Κοράκου
Δρα Αντρέα Φυλακτού, Γενικό Διευθυντή Ιδρύματος Αρχιεπισκόπου
Μακαρίου Γ΄
Δρα Ιωάννη Ηλιάδη, Διευθυντή Βυζαντινού Μουσείου Ιδρύματος
Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ΄
Στυλιανό Περδίκη, Διευθυντή Μουσείου Μονής Κύκκου
Λεωνίδα Λεωνίδου, Διευθυντή Art Gallery, Κυκλάδες Λτδ
Διομήδη Μυριανθέα, Αρχιτέκτονα
Βούλα Κοκκίνου, Διευθύντρια Εκδόσεων Εν Τύποις
Βάσο Στυλιανού, Φωτογράφο
Σουζάνα Αγαθόκλη, Συντηρήτρια Χάρτου
Χρήστο Καρρή, Συντηρητή Έργων Τέχνης

